

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

OFISI YA RAIS, MIPANGO NA UWEKEZAJI

Muhtasari

**HOTUBA YA MHE. PROF. KITILA ALEXANDER MKUMBO (MB.), WAZIRI WA
NCHI, OFISI YA RAIS, MIPANGO NA UWEKEZAJI, AKIWASILISHA BUNGENI
MAPENDEKEZO YA MPANGO WA
MAENDELEO WA TAIFA KWA MWAKA 2024/2025**

DODOMA, JUMATATU 06 NOVEMBA 2023

Muhtasari

**HOTUBA YA MHE. PROF. KITILA ALEXANDER MKUMBO (MB), WAZIRI WA
NCHI, OFISI YA RAIS, MIPANGO NA UWEKEZAJI, AKIWASILISHA BUNGENI
MAPENDEKEZO YA MPANGO WA
MAENDELEO WA TAIFA KWA MWAKA 2024/2025**

DODOMA, JUMATATU 06 NOVEMBA 2023

I: UTANGULIZI

1. **Mheshimiwa Spika**, Kwa kuzingatia Kanuni ya 113 (1) na (2) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari 2023, ninaomba kutoa hoja kwamba, Bunge lako likae kama Kamati ya Mipango ili kupokea, kujadili na kushauri kuhusu Mapendekezo ya Mpango wa Taifa wa Maendeleo kwa Mwaka 2024/2025.
2. **Mheshimiwa Spika**, Awali ya yote, na kwa namna ya pekee, ninaomba kutumia fursa hii kumshukuru kwa dhati Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, kwa kuniamini na kunitewa nimsaidie kazi, tena katika ofisi yake, katika nafasi hii ya Waziri wa Nchi Ofisi ya Rais Mipango na Uwekezaji. Imani hii ni kubwa na imenilemea. Nawiwa deni kubwa kwake. Kupitia Bunge lako tukufu, ninamuahidi, Mheshimiwa Rais, utumishi wenye weledi, maarifa, bidii na utiifu kwake, serikali yake na kwa Chama Cha Mapinduzi.
3. **Mheshimiwa Spika**, Nitumie pia fursa hii kumpongeza Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan kwa kutunukiwa Digrii ya Heshima ya udaktari wa Falsafa kutoka Chuo Kikuu cha Jawaharlal Nehru mnamo tarehe 10 Oktoba 2023. Chuo Kikuu cha Jawaharlal Nehru ni moja ya vyuo vikuu bora nchini India. Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan ni kiongozi wa pili katika nchi yetu kutunukiwa digrii hii baada ya Mwalimu Julius Kambarage Nyerere aliyetunukiwa digrii kama hiyo Mwaka 1985. Gazeti la The Citizen lilieleza kuwa Rais Samia ametunukiwa digrii hiyo kwa **“kutambua mchango wake mkubwa katika kuleta mapinduzi katika sekta za elimu, uchumi, demokrasia na maendeleo ya wanawake”**. Kwa mujibu wa mtandao wa

CNBC18.com, Mheshimiwa Rais Dkt. Samia ni “***mwanamke wa kwanza kutunukiwa heshima hii na Chuo Kikuu cha Jawaharlal Nehru***”. Mimi ninaamini, kwa kasi yake ya mageuzi anayoleta katika nchi yetu, tutashuhudia digrii nyingi zikimiminika siku za usoni!

4. ***Mheshimiwa Spika***, Ninapenda kutumia nafasi hii kukupongeza sana kwa kuchaguliwa kwa kishindo kuwa **Rais wa 31 wa Umoja wa Mabunge Duniani (Inter-Parliamentary Union-IPU)** katika Mkutano Mkuu wa 147 wa IPU uliofanyika Jijini Luanda, Angola. Ni mara ya kwanza kwa Tanzania kuwa Mwenyekiti wa IPU. Umetuinua sana. Ushindi wako ni ithibati kuwa weledi na umahiri wako kiuongozi unatambuliwa na kuthaminiwa ndani na nje ya Tanzania. Hongera sana Mheshimiwa Spika na Ahsante sana kwa kuheshimisha Tanzania. Ninakutakia kila la heri na mafanikio makubwa katika kuitumikia nafasi hiyo muhimu duniani.
5. ***Mheshimiwa Spika***, ninaomba pia kuwashukuru Mheshimiwa Dkt. Philipo Isidor Mpango, Makamu wa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, Mheshimiwa Kassim Majaliwa Majaliwa (Mb.), Waziri Mkuu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, na Mheshimiwa Dkt. Dotto Mashaka Biteko (Mb.), Naibu Waziri Mkuu na Waziri wa Nishati, kwa kazi zao njema katika kumshauri na kumsaidia Mheshimiwa Rais katika kutekeleza majukumu yake, na kwa miongozo na maelekezo yao muhimu wanayotupa sisi wasaidizi wao katika kutekeleza majukumu yetu. Aidha, ninamshukuru Mheshimiwa Dkt. Hussein Ali Mwinyi, Rais wa Zanzibar na Mwenyekiti wa Baraza la Mapinduzi, kwa kazi nzuri anayoifanya katika kuiongoza Zanzibar na utekelezaji makini wa Ilani ya Chama Cha Mapinduzi katika upande wa Zanzibar. Ninampongeza Mheshimiwa Dkt. Hussein Mwinyi kwa kutimiza miaka mitatu madarakani kwa mafanikio makubwa yanayoonekana, kushikika na kupimika. Ninampongeza Mheshimiwa Dkt. Dotto Mashaka Biteko, Mbunge wa Jimbo la Bukombe mkoani Geita kwa kuaminiwa na Mheshimiwa Rais kuwa Naibu Waziri Mkuu na Waziri wa Nishati.
6. ***Mheshimiwa Spika***, Ninaishukuru Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Bajeti chini ya Mwenyekiti wake Mheshimiwa Sillo Daniel Baran, Mbunge wa Babati Vijijini (CCM) na Makamu Mwenyekiti Mheshimiwa Omari Mohamed Kigua, Mbunge wa Kilindi (CCM) kwa maoni na ushauri wakati wa vikao vya kamati. Maoni na ushauri wa Kamati umezingatiwa katika kuboresha Mapendekezo

ya Mpango wa Maendeleo wa Taifa kwa Mwaka 2024/25 ninayowasilisha katika Bunge hili leo.

7. **Mheshimiwa Spika**, Ninampongeza Mheshimiwa Bahati Ndingo kwa kuchaguliwa kuwa Mbunge wa Jimbo la Mbarali kwa tiketi ya Chama Cha Mapinduzi.
8. **Mheshimiwa Spika**, Ninapenda kumshukuru Dkt. Tausi Kida, Katibu Mkuu, Ofisi ya Rais, Mipango na Uwekezaji, Ndugu Lawrence Mafuru, Katibu Mtendaji wa Tume ya Mipango na watumishi wote wa Ofisi ya Rais, Mipango na Uwekezaji na Tume ya Mipango kwa uchapaji kazi wao na ushirikiano wanaonipatia katika kuiongoza Ofisi ya Rais Mipango na Uwekezaji na Taasisi zilizo chini yake.
9. **Mheshimiwa Spika**, Ninamshukuru Mheshimiwa Dkt. Mwigulu Lameck Nchemba (Mb.), Waziri wa Fedha, Naibu Waziri wa Fedha, Katibu Mkuu wa Hazina, Dkt. Natu Mwamba, na manaibu makatibu wakuu wa Wizara hii kwa ushirikiano wao katika kuandaa Mapendekezo ya Mpango huu.
10. **Mheshimiwa Spika**, Mapendekezo ya Mpango wa Maendeleo yamezingatia maudhui ya Dira ya Taifa ya Maendeleo 2025; Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano 2021/22 - 2025/26, mpango ambao umetokana na Ilani ya Chama Cha Mapinduzi kwa ajili ya Uchaguzi Mkuu wa Mwaka 2020; Agenda ya Maendeleo ya Afrika 2063; Malengo ya Maendeleo Endelevu 2030 na mipango mingine ya kikanda.
11. **Mheshimiwa Spika**, Aidha, mapendekezo haya yamezingatia kikamilifu maono ya Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, pamoja na falsafa yake ya uongozi ya **4R (Reconciliation, Resilience, Reform and Rebuilding)** yaani Maridhiano, Ustahimilivu, Mageuzi na Kujenga Upya.
12. **Mheshimiwa Spika**, Hotuba hii inawasilishwa katika sehemu kuu sita. *Sehemu ya Kwanza* ni huu Utangulizi. *Sehemu ya Pili* ni tathmini ya mwenendo wa hali ya uchumi duniani na tafsiri yake katika uchumi wetu. *Sehemu ya Tatu* ni tathmini ya mwenendo wa hali ya uchumi nchini. *Sehemu ya Nne* ni tathmini ya utekelezaji wa Mpango wa Maendeleo wa Taifa wa Mwaka 2022/2023 na 2023/2024. *Sehemu ya Tano* ni Mapendekezo ya (maeneo na vipaumbele vitakavyozingatiwa katika) Mpango wa Maendeleo wa Taifa wa Mwaka 2024/2025. *Sehemu ya Sita* ni Hitimisho.

13. **Mheshimiwa Spika**, ninaomba hotuba yangu yote iingie katika Kumbukumbu za Bunge.

II: MWENENDO WA UCHUMI DUNIANI

(Sura ya Kwanza ya Kitabu cha Mapendekezo ya Mpango wa Maendeleo wa Taifa wa Mwaka 2024/2025, na Sehemu ya Pili ya Hotuba yangu).

III: MWENENDO WA UCHUMI WA TAIFA

(Sura ya Kwanza ya Kitabu cha Mapendekezo ya Mpango wa Maendeleo wa Taifa wa Mwaka 2024/2025, na Sehemu ya Pili ya Hotuba yangu).

14. **Mheshimiwa Spika**, tathmini ya muda mrefu inaonesha kuwa uchumi wa Tanzania umekuwa ukikua kwa kiwango cha wastani wa asilimia sita kwa mwaka katika kipindi cha miaka 20 iliyopita. Aidha, uchumi wa Tanzania ulionyesha hali kubwa ya ustahimilivu hata katika kipindi cha misukosuko mikubwa ya kiuchumi duniani, ikiwemo wakati wa janga la ugonjwa wa UVIKO - 19 na vita vinavyoendelea kati ya Urusi na Ukraine.
15. Aidha, katika kipindi cha miaka 20 iliyopita aina ya bidhaa tunazouza nje na nchi tunazofanya nazo biashara zimebadilika sana. Miaka 20 iliyopita tuliua zaidi mazao ya kilimo wakati sasa mauzo yetu ya nje yanatawaliwa zaidi na mauzo ya madini. Aidha, miaka 20 iliyopita tuliua zaidi bidhaa zetu katika masoko ya Ulaya, Marekani na Afrika, lakini kwa sasa tunauza zaidi katika masoko ya nchi za Asia (China, India, n.k.), Afrika na Mashariki ya Kati.
16. **Mheshimiwa Spika**, kwa ujumla, kama ambavyo Benki ya Dunia wameeleza katika taarifa yao ya Septemba 2023 kuhusu uchumi wa Tanzania (Tanzania Economic Update 2023), uchumi wa Tanzania umeendelea kuhimili vyema athari za UVIKO - 19 na changamoto zingine za dunia zilizojitokeza katika miaka mitatu iliyopita. Kwa mujibu wa taarifa hiyo ya Benki ya Dunia, pamoja na changamoto zilizojitokeza uchumi wetu umeendelea kuimarika kutokana na sababu kuu tatu. **Mosi**, utekelezaji wa mageuzi makubwa yaliyolenga katika kuchochea na kuimarisha ushindani katika uchumi. **Pili**, kuendelea

kuboresha na kuimarisha mazingira ya biashara na uwekezaji nchini. **Tatu**, kuendelea kuaminiwa na taasisi za fedha duniani, pamoja na wadau wetu wa maendeleo.

IV: TATHMINI YA UTEKELEZAJI WA MIPANGO YA MAENDELEO YA TAIFA YA MWAKA 2022/2023 NA 2023/2024

(Sura ya Pili ya Kitabu cha Mapendekezo ya Mpango wa Maendeleo wa Taifa wa Mwaka 2024/2025, na Sehemu ya Pili ya Hotuba yangu).

17. Mheshimiwa Spika, kwa muhtasari, ninaomba niainishe **mafanikio kumi** yaliyopatikana katika utekelezaji wa Mpango wa Maendeleo wa Mwaka 2022/2023 na robo ya kwanza ya Mpango wa Mwaka 2023/2024

- i) Pamoja na changamoto zilizotokana na athari za ugonjwa wa UVIKO 19 na vita vinavyoendelea kati ya Urusi na Ukraine, viashiria vya uchumi wa nchi yetu vimeendelea kuwa tulivu. Kiwango cha ukuaji wa uchumi kwa mwaka 2022 kilikuwa asilimia 4.7 na kinatarajiwa kufikia asilimia 5.2 mwaka 2023 na asilimia 6.1 mwaka 2024. Aidha, mfumuko wa bei uliendelea kuwa tulivu ambapo ulikuwa asilimia 4.3 kwa mwaka 2022 na ulipungua na kufikia asilimia 3.3 katika kipindi kilichoishia Septemba 2023
- ii) Kuongezeka kwa matumizi ya mbolea katika kilimo kwa asilimia 46, kutoka tani 363,599 mwaka 2021/2022 hadi tani 531,091 mwaka 2022/2023. Aidha, katika kipindi hiki eneo la umwagiliaji limeongezeka na kufikia hekta 800,000 ikilinganiswa na lengo la kufikia hekta milioni 1.2 katika mpango wa maendeleo wa miaka mitano. Hatua hii imesababisha kuongezeka kwa uzalishaji wa mazao ya chakula kutoka tani 17,148, 290 mwaka 2021/2022 hadi kufikia tani 20,402,014 mwaka 2022/2023. Kwa hatua hii, utoshelevu wa chakula umefikia asilimia 124 ikilinganishwa na lengo la kufikia asilimia 130 ifikapo mwaka 2025/2026.
- iii) Kuendelea na utekelezaji wa miradi ya kielelezo, ikiwa ni pamoja na ujenzi wa reli ya kisasa (SGR) na Bwawa la kufua Umeme la Mwalimu Nyerere. Kwa mfano, hadi Mwezi Aprili 2021, wakati serikali

ya awamu ya sita inaingia madarakani, ujenzi wa reli hii ulikuwa katika vipande viwili vya Dar es Salaam – Morogoro (83.5%) na Morogoro – Makutupora (57.57%). Hadi Septemba 2023, ujenzi wa kipande cha kwanza umefikia asilimia 98.60 na kipande cha pili umefikia asilimia 95.41. Aidha, Serikali ya Awamu ya Sita imeanza ujenzi wa vipande vingine vipya vitano: Makutupora – Tabora ambao (12.32%); Isaka – Mwanza (37.20%); Tabora – Isaka (4.10%); Tabora – Kigoma (KM 506) na Uvinza – Gitega (KM 367) ambao upo katika hatua ya manunuzi.

- iv) Kukuza biashara na uwekezaji ambapo jumla ya miradi 883 ya uwekezaji imesajiliwa kati ya mwaka 2021 na Septemba 2023 ikiwa na thamani ya Dola za Kimarekani milioni 12,154 na yenye uwezo wa kuzalisha ajira 160,107 itakapokuwa imekamilika
- v) Kiwango cha wananchi wanaopata maji safi na salama kimeongezeka hadi kufikia asilimia 88.6 mijini na asilimia 78 vijijini
- vi) Idadi ya watalii imeongezeka kutoka watalii 1,711,625 mwaka 2021 na kufikia watalii 3,818,080 mwaka 2022, ikilinganishwa na lengo la kufikia watalii milioni tano ifikapo mwaka 2025/2026. Hii imesababisha kuongezeka kwa mapato ya utalii kutoka Dola za Kimarekani bilioni 1.31 mwaka 2021 hadi kufikia Dola za Kimarekani bilioni 2.53 mwaka 2022, sawa na ongezeko la asilimia 93.1
- vii) Kuongezeka kwa fedha za kigeni kutokana na mauzo ya madini kutoka dola za kimarekani bilioni 3.1 Mwaka 2021 hadi dola za kimarekani bilioni 3.4 Mwaka 2022, na kuchangia asilimia 56 ya mauzo yote ya nje, ikilinganishwa na lengo kuchangia asilimia 50.5 ifikapo mwaka 2025/2026.
- viii) Tumevuka malengo katika uandikishaji wa wanafunzi katika elimu ya msingi na sekondari hata kabla ya kufika mwaka 2025/2026. Kiwango cha uandikishaji wa wanafunzi wa elimu ya msingi kimefikia asilimia 108.5 ikilinganishwa na lengo la kufikia asilimia 100 ifikapo mwaka 2025/2026. Aidha, kiwango cha uandikishaji wa wanafunzi wa sekondari kimeongezeka kutoka asilimia 47.4 mwaka 2021 hadi asilimia 48.2 mwaka 2022, ikiwa ni zaidi ya lengo la kufikia asilimia 48 ifikapo mwaka 2025/2026

- ix) Vifo vya watoto wenye umri wa chini ya miaka mitano vimepungua kwa asilimia 36 kutoka vifo 67 kwa vizazi hai 1,000 mwaka 2015/2016 hadi kufikia vifo 43 kwa vizazi hai 1,000 mwaka 2022
- x) Idadi ya vifo vitokanavyo na uzazi vimepungua kutoka vifo 556 kwa kila vizazi hai 100,000 mwaka 2014/2015 hadi kufikia vifo 104 kwa kila vizazi 100,000 mwaka 2022, ikiwa tumevuka lengo la kupunguza vifo kufikia 180 ifikapo mwaka 2025/2026. Katika eneo hili tumepiga hatua kubwa sana. **Pongezi za kipekee ziende kwa akina mama wawili shupavu.** Kwanza ni kwa Rais wetu mwana mama shupavu sana, Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan ambaye maelekezo yake na uwekezaji mkubwa aliyofanya katika sekta ya afya ndiyo umeleta matunda haya. Pili, pongezi zimuendee Mheshimiwa Ummy Mwalimu, Waziri wa Afya, kwa uhodari wake wa kuyaelewa na kusimamia vyema utekelezaji wa maelekezo ya Mheshimwa Rais. **Tumezoea kusema mzigo mzito mpe Mnyamwezi. Kwa mafanikio haya, mie nasema mizigo mizito wapeni akina mama!**

**V: MAPENDEKEZO YA MWELEKEO NA MAENEO YA KIPAUMBELE KATIKA
MPANGO WA MAENDELEO YA TAIFA WA MWAKA 2024/2025**

18. **Mheshimiwa Spika**, tathimini ya utekelezaji wa mpango wa muda mfupi wa maendeleo wa taifa inaonesha kuwa hatua kubwa imefikiwa katika utekelezaji wa programu na miradi mbalimbali ya maendeleo, na mafanikio mengi yamepatikana katika sekta mbalimbali. Mafanikio haya ni pamoja na maendeleo mazuri ya utekelezaji wa miradi ya kimkakati, ikiwemo ujenzi wa reli ya kisasa (SGR) na Bwawa la Mwalimu Nyerere. Aidha, katika kipindi cha taarifa hii, matumizi ya mbegu bora, mbolea na kilimo cha umwagiliaji yameongezeka, hali iliyosababisha kuongezeka kwa uzalishaji wa mazao mbalimbali. Vilevile, mauzo nje ya nchi yameendelea kuongezeka na huduma za jamii zimeendelea kuimarika, ikiwa ni pamoja na elimu, afya, na maji.
19. **Mheshimiwa Spika**, tathimini ya utekelezaji wa mipango ya maendeleo ya Taifa katika kipindi cha muda mrefu inaonesha kuwa uchumi wa Tanzania umeendelea kukua mfufulizo kwa wastani wa asilimia sita katika kipindi cha miaka ishirini na katika kipindi chote hicho mfumuko wa bei umeendelea kustahamilika. Aidha, mauzo ya nje ya nchi yameendelea kuongezeka kutoka Dola za Kimarekani milioni 975 Mwaka 2000 hadi Dola za Kimarekani bilioni 5.91 Mwaka 2020. Hata hivyo, katika kipindi chote hiki mauzo ya bidhaa zetu nje ya nchi yametawaliwa na usafirishaji wa mali ghafi bila kuongezea thamani. Kwa sababu hii, kasi ya ukuaji wa uchumi imekuwa haiendani na kasi ya kupunguza umaskini na kuzalisha ajira, hususani katika maeneo ya vijijini.
20. **Mheshimiwa Spika**, kwa kuzingatia usuli huo, ninapendekeza kuwa shabaha Kuu ya Mpango wa Taifa wa Maendeleo wa Mwaka 2024/2025 na miaka ijayo iwe ni **kuchochea kasi ya ukuaji uchumi ambao ni jumuishi, unaopunguza umaskini, unaozalisha ajira kwa wingi, unaotengeneza utajiri, na unaochochea mauzo ya bidhaa zilizoongezwa thamani nje ya nchi**. Katika kufikia shabaha hii, msukumo utawekwa katika kuongeza tija ya uzalishaji na uongezaji thamani katika sekta za kilimo, ufugaji, uvuvi, misitu na madini; kuchochea na kuboresha ubora wa elimu na mafunzo katika ngazi zote; kuongeza na kuimarisha matumizi zaidi ya teknolojia, hususan

teknolojia ya habari na mawasiliano (TEHAMA); kuongeza uzalishaji viwandani; na kuimarisha huduma bora za jamii kwa wote.

21. **Mheshimiwa Spika**, Malengo ya jumla ya Mpango wa Maendeleo wa Taifa wa mwaka 2024/2025 ni:

- i) Kuendelea kulinda mafanikio yaliyopatikana katika utekelezaji wa Mpango wa Taifa wa Maendeleo wa Miaka Mitano iliyopita.
- ii) Kuendelea na juhudi za kujitosheleza kwa mahitaji ya chakula nchini kwa kuendelea kuongeza matumizi ya mbolea, mbegu bora na kilimo cha umwagiliaji.
- iii) Kuongeza uzalishaji na uuzaji wa bidhaa (pamoja na huduma) nje ya nchi kupitia sekta za kilimo, ufugaji, uvuvi, misitu na madini.
- iv) Kuweka mkazo wa pekee katika kuongeza thamani katika mazao yanayozalishwa kupitia sekta za kilimo, ufugaji, uvuvi, misitu na madini
- v) Kuendelea kuongeza, kuboresha na kuimarisha ubora wa huduma za jamii, ikiwa ni pamoja na elimu, afya, maji na umeme.
- vi) Kuendelea kupanua na kuimarisha miundombinu ya usafiri wa barabara, reli, anga, na majini, na utunzaji endelevu wa mazingira.
- vii) Kujielekeza kwenye kufungua fursa katika sekta za madini ya kimkakati (critical minerals), uvuvi wa bahari kuu (deep sea fishing), uchumi wa kijani (green economy) na uchumi wa kidigitali (digital economy). Maeneo haya matatu, ni maeneo yanayokamata kasi duniani kwa sasa, na ambayo kwa upande wetu hatujavuna ipasavyo.

22. **Mheshimiwa Spika**, izingatiwe kuwa wananchi wengi nchini (65.1% ya idadi ya watu wote Tanzania¹), wanaishi vijijini na kwamba shughuli nyingi za uzalishaji zinategemea kilimo. Aidha, sekta ya kilimo imeajiri asilimia 61 ya nguvu kazi, na kwamba kasi ya ukuaji wa uchumi vijijini haiendi sambamba na kasi ya ukuaji wa uchumi mijini, na kwa kuwa ukuaji wa sekta ya uzalishaji viwandani unategemea malighafi kutoka maeneo ya vijijini. Izingatiwe pia kwamba mifumo ya ugharimiaji wa shughuli za kiuchumi haishikamani na shughuli za kilimo vijijini (ambapo mikopo yote ya kibiashara nchini ni shilingi

¹ Wizara ya Fedha na Mipango (2023). Taarifa ya Hali ya Uchumi wa Taifa katika Mwaka 2022 (Juni 2023).

trilioni 22, wakati mikopo inayokwenda katika sekta ya kilimo ni 7% pekee). Hivyo basi, ninapendekeza kuwa katika mipango yetu ijayo ya maendeleo tuweke mkazo maalum katika kuhakikisha kuwa uchumi wa vijijini unakuwa sehemu muhimu ya uchumi wa taifa. Katika kuchochea na kuimarisha maendeleo ya kiuchumi na kijamii vijijini (rural socio-economic development) ninapendekeza kuchukua hatua saba zifuatazo:

- i) Kuendelea kuwawezesha wakulima kuongeza uzalishaji, ikiwa ni pamoja na kuendelea kuwapatia wakulima wadogo (small scale farmers) mbegu bora na mbolea kwa bei ya ruzuku, na kuendelea kupanua na kuimarisha miundombinu ya umwagiliaji.
- ii) Kuweka mazingira maalum katika kuvutia ujenzi wa viwanda vidogo vijijini kwa lengo la kufanya ongezeko la awali la thamani (primary processing) katika sekta za kimkakati, zikiwemo kilimo, mifugo, uvuvi, na misitu. Serikali itatumia sera za kifedha na kikodi ili kuvutia wawekezaji katika maeneo ya vijijini ili mazao ya kilimo, mifugo, uvuvi na misitu yatoke vijijini yakiwa yameanza kufanyiwa uchakataji wa awali (*semi-processed*). Viwanda vya vijijini vitabakisha thamani kubwa kijijini na kutoa nafasi ya ajira kwa vijana na wanawake ambao wengi wao sasa wana elimu ya sekondari. Katika hatua hii, tutahitaji kulipanga upya shirika la viwanda vidogo nchini (SIDO).
- iii) Kuendelea kupanua na kuboresha miundombinu ya huduma za afya, elimu, maji, na umeme.
- iv) Kuhakikisha kuwa angalau asilimia 30 ya wananchi vijijini wanakuwa na bima ya afya ifikapo Mwaka 2025.
- v) Kuweka mkazo wa pekee katika kuimarisha ubora wa elimu, hususani katika kuhakikisha kuwa shule za vijijini zina walimu wa kutosha na kuunganishwa katika miundombinu ya kidigitali.
- vi) Kwa kuzingatia umuhimu wa dijitali (digitalisation) katika kuleta mapinduzi ya uchumi vijijini, ninapendekeza kujenga mfumo wa dijitali vijijini (rural broad band) ili kuwaunganisha wananchi vijijini katika uchumi wa taifa na kuongeza matumizi ya TEHAMA katika shughuli za kiuchumi na kijamii. Aidha, hatua hii itaiwezesha serikali kuwa karibu zaidi na wananchi, kusaidia katika

mapambano ya rushwa, kuimarisha demokrasia na utawala bora.

- vii) Kupitia upya sera za fedha, sheria na kanuni zinazosimamia mikopo kwa lengo la kuzisukuma taasisi za kifedha kuelekeza mikopo katika sekta ya kilimo, ufugaji, uvuvi, na wachimbaji wadogo wa madini.

23. Mheshimiwa Spika, katika mwaka ujao, serikali itaweka mkazo katika kuongeza mauzo ya bidhaa nje ya nchi kwa ajili ya kuongeza na kuimarisha ujazo wa fedha za kigeni. Ili kufikia azima hii, njia sahihi na endelevu ni kuhakikisha kuwa tunabadili mwelekeo kutoka kuuza bidhaa ghafi kwenda kuuza bidhaa zilizoongezwa thamani. Kwa kuzingatia hali ya ushindani duniani katika kuvutia uwekezaji, ninapendekeza kuchukua hatua zifuatazo katika kuvutia uwekezaji wa kimkakati katika uongezaji wa thamani wa mazao mbalimbali:

- i) Kuweka mkakati wa kulenga masoko makubwa ya nje ili kuwezesha uzalishaji wa bidhaa kwa tija na ushindani kwa lengo la kuimarisha uwezo wetu wa kuuza nje (export led economy). Katika kufikia azima hii, tutafanya uchambuzi wa kina ili kuyabaini na kuyaelewa masoko haya ili kujua kwa dhati tunazalisha kwa ajili ya nani na kwa kuzingatia malengo yetu ya muda mrefu.
- ii) Kwa kutambua nafasi ya uzalishaji wa nguo na mavazi katika kuzalisha ajira na umuhimu wa zao la pamba nchini katika maisha ya wananchi wetu, tutatoa msukumo wa pekee katika kuvutia uwekezaji katika ujenzi wa viwanda vya nguo. Aidha, kwa kutambua kwamba soko la nguo na mavazi ni soko lenye ushindani mkubwa duniani likitawaliwa na majina maarufu katika soko (*brands*) zilizokomaa na kudumu katika soko kwa miaka mingi, na kwa kutumia fursa ya wawekezaji wengi wa nguo na mavazi kuanza kukimbilia Afrika kwa sasa, tutaweka mazingira maalum kwa lengo la kuvutia kampuni zenye majina maarufu (*brands*) kushirikiana na wazalishaji wa ndani kuwekeza nchini katika kujenga viwanda vya nguo na mavazi.
- iii) Kuanzisha Mtaa wa Sayansi, Teknolojia na Digitali (Science, Technology and Industrial Park) kwa ajili ya kuchochea na kuibua ubunifu na ugunduzi unaohitajika katika mapinduzi ya nne ya viwanda (fourth industrial revolution)

- iv) Kwa kuzingatia nafasi ya madini katika kuendelea kukuza ujazo wa mauzo ya nje, na kwa kuzingatia umuhimu wa madini ya kimkakati (*critical raw materials*) katika kutimiza azima ya dunia ya kuzalisha nishati safi na salama kwa mazingira, tutaweka mazingira mahususi kwa lengo la kuvutia wawekezaji watakaokuwa tayari kujenga viwanda vya kuongeza thamani ya madini hapa nchini, hususani katika ujenzi wa viwanda vya kuzalisha betri za magari na mitambo.
- v) Kuweka mkazo katika utekelezaji wa miradi ya kielelezo yenye manufaa na matokeo makubwa katika ukuaji wa uchumi, pamoja na ile inayoiwezesha nchi kutumia fursa za wakati (*opportunity of time*), ikiwemo:
 - i) Kuhakikisha kuwa mradi wa uchimbaji wa makaa ya mawe, chuma na madini adimu (*critical minerals*) katika eneo la Liganga na Mchuma unaanza kutekelezwa.
 - ii) Kuhakikisha kuwa nchi inaimarisha matumizi ya gesi (CNG) katika uendeshaji wa magari ili kuanza kupunguza utegemezi wa mafuta ya kuagiza nje ya nchi.
 - iii) Kuweka msukumo maalum katika miradi ya kuzalisha nishati ili kukabiliana kikamilifu na ongezeko la mahitaji ya kiuchumi na kijamii, ikiwemo kukamilisha miradi ya umeme ya Bwawa la Mwalimu Nyerere na Kinyerezi.

24. **Mheshimiwa Spika**, mafanikio ya utekelezaji wa mipango yetu ya maendeleo umejengwa katika **nguzo kumi** zifuatazo:

- i) Kuendelea kuwepo kwa amani, usalama na utulivu wa ndani ya nchi, katika nchi jirani na duniani kwa ujumla
- ii) Kuendelea kudumisha utawala bora na utawala wa sheria nchini
- iii) Kuendelea kuimarika kwa utoshelevu wa chakula nchini
- iv) Kuendelea kuongezeka kwa ushiriki wa sekta binafsi katika shughuli za uwekezaji na biashara. Katika kutekeleza hili, tutahakikisha kuwa serikali inaendelea kujitoa katika kutekeleza huduma na miradi ambayo sekta binafsi inaweza kutekeleza kwa ufanisi zaidi ama kwa uwekezaji wa kawaida au kwa utaratibu wa ubia. Lengo ni kuhakikisha kuwa raslimali za serikali zinaelekezwa kwenye maeneo ambayo, kwa asili yake, sekta binafsi haiwezi kutekeleza kwa ufanisi au, pamoja na

umuhimu wake, yanaweza yakawa hayana tija kibiashara.

- v) Kuendelea kuhimili athari za mabadiliko ya tabianchi na majanga ya asili na yasiyo ya asili (ukame, vita, magonjwa ya mlipuko na mafuriko)
- vi) Kuwa na raslimali watu wa kutosha na bora inayokidhi matakwa ya wakati ambayo yanatawaliwa na teknolojia na ubunifu
- vii) Nidhamu katika matumizi ya fedha za umma
- viii) Kuendelea kuboresha mazingira ya biashara na uwekezaji, hususani kwa wafanyabiashara na wawekezaji wadogo na wakati wa ndani
- ix) Kuongeza tija ya uzalishaji (labour productivity) miongoni mwa watumishi wa umma na wafanyakazi kwa ujumla
- x) Kuwa na nidhamu ya utekelezaji wa mambo tuliyopanga.

VI: HITIMISHO

25. **Mheshimiwa Spika**, ninapohitimisha, ninaomba kusesitiza mambo matatu. Mosi, ni umuhimu wa kupanga vipaumbele vyetu vyema. Suala hili pia liliwahi kusesitizwa na Rais wa Awamu ya Kwanza wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, Mwalimu Julius Kambarage Nyerere katika hotuba zake. Akihutubia Mkutano Mkuu wa TANU tarehe 28 Mei 1969, ambao ulikuwa mahsusi kwa ajili ya kujadili Mapendekezo ya Mpango wa Pili wa Maendeleo, pamoja na mambo mengine, Mwalimu alieleza umuhimu wa kuchagua katika kupanga, akisema: *“Kupanga ni Kuchagua. Kuweka Mpango maana yake ni kuamua jinsi ya kutumia raslimali iliyo haba; maana yake ni kuchagua kutimiza baadhi tu ya shughuli nyingi, na zote nzuri, kwa sababu haiwezekani kutimizwa zote mara moja. Katika hali zao mbalimbali, kila nchi ulimwenguni ina kikomo cha raslimali inayoweza kuitumia; na ikitumia raslimali nyingi zaidi katika shughuli moja, basi italazimika kupunguza raslimali itakayotumika katika shughuli nyingine”* (uk. 3-4).
26. **Mheshimiwa Spika**, ni wazi kuwa sisi kama nchi tuna mahitaji mengi lakini raslimali tulizo nazo zina kikomo. Kwa sababu hii tunawajibika kuchagua tufanye lipi leo na lipi tulifanye baadaye. Hii ndiyo maana ya kupanga. **Kupanga ni Kuchagua**. Katika kupanga tutazingatia vipaumbele vya kimkakati kwa kuzingatia dunia inataka nini na sisi tunaweza kutoa nini.
27. **Mheshimiwa Spika**, Jambo la pili ni umuhimu wa kujenga maridhiano (consensus) ya kitaifa katika mipango tunayopanga. Maendeleo ni mchakato endelevu wenye kushirikisha wadau wote katika nchi. Tunachopendekeza hapa ni Mpango wa Maendeleo wa Taifa, sio Mpango wa Serikali. Hivyo ni muhimu kuwa na maridhiano ya kitaifa kuhusu mwelekeo wetu kisera ili sote tushirikiane katika kujenga Tanzania tunayoitaka.
28. **Mheshimiwa Spika**, jambo la tatu ni umuhimu wa kuwa na watu makini, wenye weledi na uzalendo katika utumishi wa umma. Suala hili la kuweka kipaumbele kwa rasilimaliwatu limekuwa likitiliwa msisitizo na viongozi mbalimbali ulimwenguni, akiwemo Mheshimiwa Rais wetu. **Lee Kuan Yew** aliyekuwa Waziri Mkuu nchini Singapore inaaminika kuwa ndiye kiongozi aliyeleta mapinduzi makubwa ya kiuchumi nchini Singapore. Lee anaamini kuwa kitu cha kwanza kinachohitajika katika nchi kuendelea ni watu wazuri ndani ya serikali. Akihutubia Bunge la Singapore tarehe 1 Novemba 1994

kuhusu mapendekezo ya mishahara kwa mawaziri na akielezea umuhimu wa kuwa na viongozi wazuri serikalini alisema:

“My experience in Asia has led me to a different conclusion. To get good government, you must have good men [and women] in charge of government. I have observed in the last 40 years that even with a poor system of government, but with good strong men [and women] in charge, people get passable government with decent progress²”.

29. **Mheshimiwa Spika**, anachokisema Lee ni kuwa uwepo wa mfumo na taasisi nzuri ni muhimu na inasaidia. Lakini muhimu zaidi ni kuwa na watu wazuri katika kuendesha mifumo na taasisi za serikali. Ndio kusema hatuwezi kuwa na serikali nzuri bila kuwa na watu wazuri wanaoendesha serikali. Utawala bora unahitaji serikali bora na ili kuwa na serikali bora tunahitaji watu na viongozi bora wanaoendesha serikali. Kwa kuzingatia hili, Serikali itaendelea kuwekeza katika kuwa na idadi sahihi ya watumishi wa umma wenye weledi, maadili na uzalendo kwa nchi yao.

30. **Mheshimiwa Spika**, sisi kama nchi tunaye kiongozi mkuu wa nchi makini aliyeonesha weledi na kuthibitisha uadilifu na uzalendo wa hali ya juu kwa nchi yake. Zaidi ya yote amethibitisha kuwa kiongozi muungwana na mpenda haki. Kupitia falsafa yake ya 4R, amejenga maridhiano mapana ya kijamii na kisiasa na kuweka mazingira sawia ya kufanya siasa kwa vyama vyote nchini (R1 =*Reconciliation*); ametoa uhuru wa kutosha wa kutoa maoni bila woga wala vitisho huku akionesha ustahimilivu wa hali ya juu (R2=*Resilience*). Kiongozi wetu ameleta mageuzi makubwa katika kuweka mazingira bora ya biashara na uwekezaji (R3 = *Reform*). Amefufua sekta za kilimo, mifugo, uvuvi na madini na kuwapa matumaini mapya mamilioni ya wakulima, wafugaji, wavuvi na wachimbaji wadogo wa madini. Hakika anaijenga upya nchi yetu (R4 =*Rebuilding*) na kupitia uongozi wake, Serikali na nchi yetu ipo salama. Naam, hapa ninamzungumzia Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania!

31. **Mheshimiwa Spika**, *“Kuzeeka peke yake ndio inaweza kutokea bila kupanga”*. Lakini maendeleo ya kweli yatatokana na mipango mizuri na

² Kwang, H.F., Fernandez, W., & Ten, S. (1998). *Lee Kuan Yew: The man and his ideas*. Singapore Press Holding (p.89).

nidhamu ya utekelezaji wa mipango hiyo. Akihutubia katika Mkutano wa Halmashauri Kuu ya CCM, Dodoma, tarehe 25 Agosti 2004, Rais wa Awamu ya Tatu, Benjamin William Mkapa, alisisitiza umuhimu wa mipango mizuri kwa kusema: “***Kuongoza ni kupanga kwanza. Mipango mizuri huleta maamuzi mazuri kimkakati na kiutendaji***”. Waheshimiwa Wabunge, sisi ndio viongozi wa nchi hii. Tuna wajibu wa kupanga na kupanga vizuri ili mipango yetu hiyo ituongoze kufanya maamuzi sahihi na ya kimkakati. Inawezekana, tutekeleze wajibu wetu!

32. ***Mheshimiwa Spika***, baada ya maelezo hayo ninaomba sasa Kamati yako ipokee na kujadili Mapendekezo ya Mpango wa Maendeleo wa Taifa kwa Mwaka 2024/25.

Mungu Ibariki Tanzania; Mungu Ibariki Afrika

Mheshimiwa Spika, ninaomba kutoa hoja!.

Prof. Kitila Alexander Mkumbo (Mb)

Waziri wa Nchi, Ofisi ya Rais, Mipango na Uwekezaji.

Jumatatu, 06 Novemba 2023